

Květoslava Klímová
Ivana Kolářová

Čeština zajímavě a komunikativně I

pro 6. a 7. třídu

- Rozvíjení komunikativní kompetence
- Netradiční úkoly a cvičení s mezipředmětovým přesahem
- Komunikační a slohová výchova
- Prověřovací testy, náměty na pravopisná cvičení

Čeština zajímavě a komunikativně I

- Rozvíjení komunikativní kompetence
- Netradiční úkoly a cvičení s mezipředmětovým přesahem
- Komunikační a slohová výchova
- Prověřovací testy, náměty na pravopisná cvičení

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele.

Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno.

PaedDr. Květoslava Klímová, Ph.D.

PhDr. Ivana Kolářová, CSc.

**ČEŠTINA ZAJÍMAVĚ A KOMUNIKATIVNĚ I
pro 6. a 7. třídu**

TIRÁŽ TIŠTĚNÉ PUBLIKACE:

Vydala Grada Publishing, a.s.

U Průhonu 22, 170 00 Praha 7

tel.: +420 234 264 401, fax: +420 264 264 400

www.grada.cz

jako svou 5036. publikaci

PaedDr. Květoslava Klímová, Ph.D., katedra českého jazyka a literatury PdF MU Brno

PhDr. Ivana Kolářová, CSc., katedra českého jazyka a literatury PdF MU Brno

Ilustrace Veronika Vrbová, studentka oboru Učitelství pro 1. stupeň ZŠ

Odpovědná redaktorka Mgr. Šárka Kociánová

Sazba a zlom Radek Vokál

Návrh a zpracování obálky Antonín Plicka

Počet stran 296

Vydání 1., 2013

Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a. s.

© Grada Publishing, a.s., 2013

Cover Photo © fotobanka Allphoto

ISBN 978-80-247-4112-3

ELEKTRONICKÉ PUBLIKACE:

ISBN 978-80-247-8109-9 (ve formátu PDF)

ISBN 978-80-247-8112-9 (ve formátu EPUB)

OBSAH

Úvodní slovo	9
I. PRAKTICKÁ ČÁST	11
1. Nauka o slovní zásobě a tvoření slov	12
1.1 Slovní zásoba	12
1.1.1 Slova zastarávající a zastaralá	12
1.1.2 Slova domácí a přejatá	15
1.2 Tvoření nových slov	16
1.2.1 Odvozování podstatných jmen	17
1.2.2 Odvozování přídavných jmen	24
1.2.3 Odvozování sloves	28
2. Tvarosloví	32
2.1 Slovní druhy ohebné	32
2.1.1 Podstatná jména	34
2.1.2 Přídavná jména	37
2.1.3 Číslovky	41
2.1.4 Zájmena	44
2.1.5 Slovesa	48
2.1.6 Pravopis vlastních jmen	52
2.2 Slovní druhy neohebné	59
2.2.1 Příslovce	59
2.2.2 Předložky	66
2.2.3 Spojky	73
2.2.4 Částice	79
2.2.5 Citoslovce	84
3. Skladba	89
3.1 Věty podle postoje mluvčího	89
3.2 Věta jednoduchá a souvětí	92
3.3 Základní větné členy	96

3.3.1	<i>Přísudek</i>	96
3.3.2	<i>Podmět</i>	101
3.4	Rozvíjející větné členy	106
3.4.1	<i>Předmět</i>	106
3.4.2	<i>Přívlastek</i>	112
3.4.3	<i>Přísluvečné určení</i>	120
3.4.4	<i>Doplňek</i>	138
4.	Komunikační a slohová výchova	141
4.1	Vypravování	141
4.2	Popis	151
4.3	Práce s informacemi	158
4.4	Životopis, žádost, přihláška	166
5.	Klíč	174
1.	Nauka o slovní zásobě a tvoření slov	174
1.1	Slovní zásoba	174
1.2	Tvoření nových slov	176
2.	Tvarosloví	183
2.1	Slovní druhy ohebné	183
2.2	Slovní druhy neohebné	188
3.	Skladba	194
3.1	Věty podle postoje mluvčího	194
3.2	Věta jednoduchá a souvětí	196
3.3	Základní větné členy	198
3.4	Rozvíjející větné členy	202
4.	Komunikační a slohová výchova	226
4.1	Vypravování	226
4.2	Popis	226
4.3	Práce s informacemi	227
4.4	Životopis, žádost, přihláška	228

II. METODICKÁ ČÁST. 229

1. Nauka o slovní zásobě a tvoření slov 231

1.1 Slovní zásoba 231

1.2 Tvoření nových slov 232

2. Tvarosloví 234

2.1 Slovní druhy ohebné 234

2.2 Slovní druhy neohebné. 238

3. Skladba 241

3.1 Věty podle postoje mluvčího. 241

3.2 Věta jednoduchá a souvětí 241

3.3 Základní větné členy. 242

3.4 Rozvíjející větné členy 243

4. Slohová a komunikační výchova 246

4.1 Vypravování 246

4.2 Popis 247

4.3 Práce s informacemi 247

4.4 Životopis, žádost, přihláška 247

III. PROVĚŘOVACÍ TESTY 249

1. Nauka o slovní zásobě a tvoření slov 249

2. Tvarosloví 253

2.1 Slovní druhy ohebné 253

2.2 Slovní druhy neohebné. 260

3. Skladba 265

3.1 Věty podle postoje mluvčího. Věta jednoduchá a souvětí 265

3.2 Větné členy základní. 268

3.3 Větné členy rozvíjející. 270

4. Slohová a komunikační výchova 273

IV. PRAVOPIS.....	277
V. LITERATURA	285
VI. PŘÍLOHY	289

ÚVODNÍ SLOVO

Vážení kolegové, milí studenti,

tato publikace je v současné době na našem knižním trhu ojedinělá. Je tomu tak z několika důvodů. Nejde o klasickou učebnici českého jazyka, ale jejím úkolem je sloužit jako „doplňěk“ k jakémukoli typu učebnice češtiny pro 6. a 7. ročník. Vychází ze základního kurikulárního dokumentu, Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání (RVP ZV), a důraz je kladen především na rozvíjení komunikativní kompetence, zajímavé a netradiční úkoly i cvičení. Naším cílem je poskytnout vám další náměty a nápady, prostřednictvím nichž by se žáci mohli zdokonalovat v plynulém, souvislém a kultivovaném vyjadřování (v projevu mluveném i psaném), a to ve škole i mimo ni. Proto jsou úkoly zadávány tak, aby u žáků komunikativní dovednost podporovaly. Tomu odpovídá také výběr témat, která jsou volena v návaznosti na právě probírané učivo v jiných předmětech, např. dějepis – středověk, zeměpis – svět apod., což umožňuje plynulý přechod k uplatnění mezipředmětových vztahů. Rozvoji komunikativní kompetence by měly napomáhat rovněž úkoly zaměřené na práci s frazeologií, jež celou publikací prolíná. Samozřejmostí je průběžné využití průřezových témat, včetně dopravní výchovy a výchovy ke zdraví.

Vedle klasických vyučovacích metod a forem práce, jako je např. práce s internetem a odbornou literaturou, práce ve skupinách, různé poznámky a zajímavosti, jsou nově zařazeny také metody kritického myšlení. Velký prostor je v publikaci věnován komunikační a slohové výchově, která je jak na základních školách, tak v nižších třídách gymnázií stále značně opomíjena, a jak ukazují výsledky výzkumu v rámci diplomových prací, na některých školách se téměř nevyučuje. Poskytujeme proto širokou nabídku zajímavých úkolů, které jsou zaměřeny na rozvíjení všech klíčových kompetencí, nejen komunikativní.

Obsah publikace by se dal shrnout do reklamního sloganu „vše v jednom“:

- první část tvoří procvičování a upevňování jazykového a slohového učiva pro 6. a 7. ročník, v několika případech je zařazeno i učivo doporučené, které učitel vzhledem k individuálním zvláštěnostem žáků využít může nebo nemusí. Toto učivo je vždy označeno;

- součástí každé kapitoly je také všestranný jazykový rozbor, který slouží jednak k upevňování a opakování již probraného učiva, jednak k procvičování učiva nového;
- samostatnou část tvoří KLÍČ, a to téměř ke všem zařazeným cvičením;
- další část je věnována metodickým pokynům, a to nejen k jednotlivým kapitolám, lekcím, ale i k vybraným cvičením;
- samostatné kapitoly tvoří prověřovací TESTY (i s klíčem) a NÁMĚTY na pravopisná cvičení a kontrolní diktáty.

Přály bychom si, aby vám, učitelům, publikace pomohla v každodenní náročné práci a jednotlivé úkoly a nápady otevřely žákům nový a zajímavější pohled na náš jazyk mateřský.

Autorky

POUŽITÉ SYMBOLY

 Jazykový rozbor

 Práce ve dvojicích nebo ve skupinách

 Mezipředmětové vztahy

 Klíčové kompetence

 Průřezová témata

I. PRAKTICKÁ ČÁST

1. NAUKA O SLOVNÍ ZÁSOBĚ A TVOŘENÍ SLOV

1.1 SLOVNÍ ZÁSoba

1.1.1 SLOVA ZASTARÁVAJÍCÍ A ZASTARALÁ

Skupinová práce

1. *Přečtěte si následující text o brtích a brtnících a pokuste se odpovědět na uvedené otázky:*

a) *Co je brť?*

b) *Čím se zabýval člověk, kterému se říkalo brtník?*

c) *Kterým slovem bylo nahrazeno slovo brtník v dnešní češtině?*

d) *Co měla společného slova brť a úl?*

e) *Pokuste se vysvětlit, aniž byste znovu nahlíželi do textu, proč se už dnes slovo brtník neužívá a proč bylo nahrazeno slovem včelař.*

Slovo brtnictví souvisí s pojmenováním brtníka a to je odvozeno od slova brť. Brť bylo dávné, už praslovanské jméno dutiny ve stromě, která mohla být úkrytem divokých včel. Brtník byl ten, kdo brť s včelami našel a začal z ní vybírat med (dodnes toto slovo přžívá v odborné terminologii jako už zastaralé druhové označení hnědého medvěda: medvěd brtník. Medvěda proto, že i jeho rodové jméno souvisí s medem: je to jedlík medu).

Starý způsob získávání medu vybíráním brtí v lese byl nahrazen novějším: chovem včel v úlech. Mimochodem, pojmenování úl bylo původně také označením dutiny ve stromě: brť a úl byla tedy kdysi synonyma. Úl vznikl vlastně tak, že původně byl vyříznut kus kmene s dutinou, později se dutina do kmene uměle vydlabala a nakonec vznikly i úly jinak konstruované. Jestliže se kvůli produkci medu chovaly včely, bylo třeba o ně pečovat. Dostaly se tedy konečně

do popředí pozornosti a nové pojmenování bylo odvozeno od jejich názvu: včelař jako člověk, který se včelami obírá, včelařství jako shrnující název činnosti.

Dušan Šlosar: Tisíciletá

2. *Také názvy některých dalších povolání se dnes již neužívají a byly nahrazeny jinými. Poznáte, která dnešní povolání se skrývají pod následujícími názvy? Svoje odpovědi zkontrolujte podle Slovníku spisovného jazyka českého.*

apatykář, bradyř, ranhojič, lazebník, kupec

Slovům, která se již neužívají, říkáme slova **zastaralá** neboli **archaismy**, např. *dějezpýt* (dějepis), *jitro* (ráno).

3. *Jak se nazývají slova se stejným nebo podobným významem, např. brť – úl, brtník – včelař? Která slova mají stejný nebo podobný význam jako šálek, piano, rámus, dopis, diář?*

4. *Podtržená slova nahradte synonymy a poté určete slovní druhy v posledním souvětí v textu.*

Kdopak by si dovedl představit les bez mravenců? Asi nikdo a docela oprávněně, neboť mravenci jsou v našich lesích opravdu všudypřítomní. Zejména je to mravenec lesní, při jehož pozorování můžeme v lese strávit nejednu pěknou chvíli. Uvědomme si však, že všechny druhy tohoto rodu jsou zákonem chráněny, a že by se tedy neslušelo, abychom jim nějak škodili. Nemůže nám přece ujít, kolik druhů hmyzu a larev skončí v jejich kusadlech a jak vyčištěné od hmyzích škůdců je celé široké okolí mraveniště.

Karel Patočka, Antonín Pospíšil: Náš les
(Upraveno)

Environmentální výchova

Chová někdo ve vašem okolí včely? Vysvětlete, jaký význam mají včely pro obživu člověka. Pozorovali jste někdy v lese mraveniště? Čím jsou mravenci pro les užiteční?

Vysvětlete, proč jsou nejen mravenci, ale i jiní živočichové v přírodě chráněni. Řekněte, jak může činnost člověka poškodit nebo ohrozit některé druhy živočichů a rostlin v přírodě.

Kompetence občanské

Byli jste sami svědky lidského jednání, které škodí přírodě a životnímu prostředí? Jaké byste navrhovali řešení takového problému? Napište krátkou slohovou práci na toto téma.

5. Pozorně si přečtěte následující báseň a odpovězte na otázky.

a) Vysvětlíte, co znamenají slova žebříňák, chomout, jezevčík. Pokud význam některého slova neznáte, vyhledejte jej ve Slovníku spisovné češtiny.

b) V posledním řádku první sloky je slovo figl. Ve druhé sloce autor užil slovo, jež je jeho synonymem. Poznáte, které to je?

c) Které z těchto dvou synonym je slovo spisovné?

Koně

„S koňmi se nedělají fraky,
povídá kohout, „proč a nač?
Že tahají ty žebříňáky?
Vždyť je to hloupost, poněvadž
když už to jede, tak to jede,
jenom se tlačí na chomout;
ono tu vlastně o nic nejde
než o ten figl, jak s tím hnout.“

„Co koně, to my taky svedem,
povídá na to jezevčík,
„jedině proč to nedovedem,
že prostě neznáme ten trik.“

Emanuel Frynta: Písničky bez muziky

6. Včelař je člověk, který se zabývá včelami. Jak se nazývá člověk, který:

a) chytá ryby, zakládá rybníky, zpracovává sklo, zpracovává dřevo, vyrábí cihly, opravuje hodiny, váže knihy, píše kroniku, pracuje v archivu, pracuje na železnici, rád luští křížovky;

b) pracuje v lese, pracuje ve skladu, pracuje v knihovně, chová sokoly, zpracovává kožešiny, opravuje zámky u dveří, píše básně, zabývá se hudbou, hraje na varhany.

Dějepis

Jaké činnosti museli lidé vykonávat v pravěku, aby se uživil?

Kterými řemesly se zabývali lidé v českých zemích v 11.–13. století a která z těchto řemesel přetrvala do současnosti?

Slova, která známe a běžně užíváme, tvoří slovní zásobu aktivní. Řadu těch, jejichž význam známe, však neužíváme, tvoří slovní zásobu pasivní.

1.1.2 SLOVA DOMÁCÍ A PŘEJATÁ

Práce ve skupinách

7. *Vyhledejte ve Slovníku spisovné češtiny, z kterých jazyků byla do češtiny přejata tato slova:*

- a) atašé, piano, hokej, return
- b) parfumerie, soprán, marketing, outfit
- c) brutto, e-mail, violoncello, žervé
- d) banka, enter, želé, manažer

8. *Pokuste se slova cizího původu nahradit českými synonymy. Správnost řešení ověřte ve Slovníku cizích slov.*

asimilovat, archeologie, centrum, etnikum, historie, periferie, privilegovaný

9. *Srovnejte následující dvě skupiny slov a uveďte, v čem se liší.*

- a) dějezpýt, jinoch, apatyka,
- b) čip, software, globalizace, fitness

Novým slovům v češtině, např. *moderátor, kredit, wellness, fitness*, říkáme neologismy. Jsou to často slova cizího původu.

Ze slovotvorného základu těchto slov se pak tvoří českými slovotvornými prostředky slova nová: e-mailový, softwarový, z nichž některá se užívají zcela běžně.

Nová slova se stávají také součástí víceslovných názvů: *fitness centrum, softwarové poradenství, čipová karta, e-mailová schránka, finanční poradce*.

10. *Přiřadte k sobě správně slova z levého a pravého sloupce. Dokážete vysvětlit, co tato slovní spojení znamenají?*

kreditní	schránka
internetový	obchod
mobilní	software
počítačový	karta

e-mailový
akciový
finanční

poradce
telefon
společnost

Jazykový rozbor

Jak je ta vesna děsná –
jezevce budí ze sna,
otvírá hrdla skřivanů,
oráče honí z divanů a ztuhlé včelky z česna.

Emanuel Frynta: Písničky bez muziky, z básně Podzim

1. Nahradte zastaralá slova vesna a česno slovy ze současné češtiny. Pro které roční období se někdy užívá slovo jeseň?
2. Proč autor básně užil zastaralá slova místo současných?
3. Vysvětlete význam slova divan. Kde si ověříte správnost svého řešení?
4. Určete mluvnické významy slov skřivanů, oráče.
5. Která slova jsou synonymní se slovy děsná, hrdlo?
6. Vysvětlete, co znamená věta otvírá hrdla skřivanů?
7. Podle kterých vzorů se skloňují podstatná jména jezevec, hrdlo, oráč?
8. Ve slově oráč rozlište slovoslovný základ a slovoslovný prostředek. Vytvořte několik dalších slov stejným slovoslovným prostředkem.
9. Určete slovní druhy ve verších: Jak je ta vesna děsná – jezevce budí ze sna.
10. Z kolika vět je tvořena celá sloka básně?

1.2 TVOŘENÍ NOVÝCH SLOV

Práce ve dvojicích

1. Určete, od kterých základových slov jsou utvořena následující slova, a v každém odvozeném slově podtrhněte slovoslovný prostředek.

Vzor: přeskochit – skočit, umývadlo – umývat

vyskočit, nosič, lesní, prastarý, protiútok, uletět, plavidlo, stavba, podporučík, dopisní, cukrový, čárkovat, knihovna, studovna, makový, šedivět, měknout, veršovat, dojít, přelplav, jahodový, dřevěný

1.2.1 ODVOZOVÁNÍ PODSTATNÝCH JMEN

1.2.1.1 Odvozování podstatných jmen příponami

2. Přečtěte si text o dětských radovánkách na rybníku u Telče i o jiných zajímavostech z Telče a okolí a odpovězte na otázky.

a) Které sporty provozují děti na rybníku v létě a které v zimě?

b) Kdy se u rybníka setkáte s rybáři?

c) Nahradte zvýrazněná slova v textu vhodnými synonymy.

Rybníků se nachází v okolí Telče několik. V létě jsou oblíbeným místem pro plavce i vyznavače jiných vodních sportů, na podzim bývají obklopeny rybáři. Pověsti o vodnicích a vodních vílách patří dávné minulosti.

V minulosti však bývalo na každém rybníku živo především v zimě. Stačilo, aby první větší mrazík pokryl rybník ledem, a děti z okolí Telče hned zkoušely, je-li dost pevný. Někdy to skončilo pořádným zmácháním. Když byl led tak silný, že se na něj odvážili i poslední bázlivci, začaly zimní *radovánky*. Jakmile ve škole učitel skončil poslední hodinu, běželi všichni k rybníku. Led praskal pod tíhou nadšených zimních sportovců – bruslařů, malých hokejistů, kolem rybníka stály každý dne i *zástupy* diváků – rodičů i náhodných chodců, pozorovatelů sportovních nadšenců. Každou zimu zřizoval bruslařský klub v zadní části rybníku kluziště. *Rušno* na něm bývalo až do tmy a pozdě večer pak vždy nastoupili pracovníci klubu, kteří až do noci uklízeli a pak polévali vodou ledovou plochu, aby byla druhý den hladká jako cín.

Jan Karel Zamazal: Bílá Telč. Oživené vzpomínky
(Upraveno)

Práce ve dvojicích

3. Vypište z textu 2. cvičení názvy osob a rozdělte je na motivované a nemotivované. Názvy napište ve tvaru 1. pádu jednotného čísla. U motivovaných názvů pak rozlište slootovorný základ a příponu. Kterými příponami jsou názvy osob tvořeny?

4. Opište následující slova a vyznačte, co mají společného.

slévač, nástrojař, obuvník, slaboch, silák, střadatel, kytarista, klavírista, letec

5. Vytvořte od uvedených slov názvy osob:

a) podle toho, jakou činnost vykonávají:

kovat, ladit, létat, chodit, cvičit, plavat, bojovat, řídit (auto), orat, překládat, hlídat, vládnout, žebrot, prodávat, pracovat, běžet, škodit, vykonávat;

b) podle toho, čím se zabývají:

hodiny, papír, klenot, křížovka, kožešina, ryba, houba, zlato, mléko, les, rybník;
c) *podle toho, kde žijí:*

město, vesnice, Praha, Brno, Rakousko, Japonsko, Nizozemí, Afrika, Evropa;

d) *podle toho, jaké jsou:*

bázlivý, nadšený, starý, mladý.

6. *Vytvořte od následujících sloves názvy prostředků a pracovních nástrojů.*

Vzor: sekat – sekačka, zapalovat – zapalovač, zvedat – zvedák

řezat, sekat, vrtat, naslouchat, umývat, čistit, topit, mazat, bělit, mýt, sedat, zvedat, míchat, vrtat, stříkat, houpat, otvírat, leštit, děrovat, šroubovat

7a) *Doplňte do vět vhodné názvy pracovních nástrojů nebo prostředků.*

Kuchyňský nůž brousíme jemnějším ručním _____. Ostříhané nehty bychom měli opílovat kvalitním _____. Vylisovaná stébla trávy můžeme nalepit na karton i obyčejným _____ na papír. Tento svetr nikdy neperte v automatické _____. Halenku z hedvábí vyžehlete parní _____. Mrkev do polévky postrouhejte na hrubším _____. V hustém dešti by měla jezdit auta se zapnutými _____, které pravidelně stírají vodu z předního okna. Záhon zryjeme _____, pak ho okopeme a uhrabeme. O tuto židli se neopírejte, její _____ je rozbité. Vodu na mytí nalijte do _____. Kružnici rýsujte vždy pomocí _____. Koberec alespoň jednou týdně vyluxujte _____. Rozsviňte světlo, _____ je na pravé straně vedle okna. Víko musíme odšroubovat, podejte mi _____.

b) *Vypište všechny názvy ve tvaru 1. pádu jednotného čísla a podtrhněte přípony, kterými jsou názvy nástrojů a prostředků tvořeny.*

Nezapomeňte, že při odvozování nových slov může docházet ke střídání:

a) krátké a dlouhé samohlásky: létat – letec, řídit – řidič, prodávat – prodavač, orat – orač

b) různých samohlásek: sbírat – sběrač, sběratel, řídit – ředitel

c) samohlásky a dvojhlásky: kouřit – kuřák

8. *Řekněte, od kterých základových slov jsou odvozena slova následující. Napište vedle sebe vždy slovo základové a slovo odvozené a podtrhněte samohlásky, které se střídají.*

Vzor: běloba – základové slovo *bílý*; *bílý* – *běloba*

domek – základové slovo *dům*; *dům* – *domek*

nosítka, sedadlo, vydavatel, střadatel, zdvihač, záložka, ředitel, struhadlo, stupátko, kusadlo, kružítko, škůdce, zástupce, sběratel, stěrač

9a) *Víte, jak se nazývají místa:*

kde se čeká (např. na autobus); kde se kreslí; kde se studuje; kde se čistí (např. oděvy); kde se ohlašuje (požár); kde se cvičí; kde vás ošetří (při poranění); odkud létají letadla; po kterých se chodí?

b) *Jak se nazývají místa, kde:*

roste rašelina, roste chmel, chovají bažanty, jsou chovány ryby, chovají krávy, jsou půjčovány knihy, je skladováno seno, je vynášeno smetí, rozdělává se oheň, je spousta bahna, chovají se koně?

10. *Řekněte, ke kterému slovnímu druhu patří základová slova, od kterých byly utvořeny názvy míst ze skupiny a) a ze skupiny b)?*

Dnes se hlavně v názvech nových obchodů, restaurací i jiných firem setkáme s novými slovy tvořenými příponou *-árna*: *bagetárna*, *paláčinkárna*. Tato slova jsou plně spisovná.

11. *Přečtěte si pozorně text od Václava Čtvrťky a odpovzte na otázky.*

a) *Poznáte z textu, co znamenají slova *direkción* (*Řáholec*), *lorňon*. Správnost řešení zkontrolujte ve Slovníku spisovného jazyka českého.*

b) *Vysvětlete význam zvýrazněných slov a nahradte je synonymy.*

Jak šel knížešán na hříbky

Jednou si knížešán dal zavolat svého myslivce Pinskera a poručil mu: „Pinsker, jde se na hříbky, *direkción* les *Řáholec*.“ A spolu s myslivcem vyrazili do *Řáholce*.

Když však přišli do lesa, chodili sem a tam, knížešán poskakoval od dubku k buku, od smrčku k jedličce a ukazoval ebenovou hůlkou mezi stromky. Myslivce Pinsker musel hledat a prohmatávat zem, zda se pod lístky stromů neschovává hříbek. Ale nikde ani houbička, všude byly jen jamky po hříbkách. Myslivce už bolela kolena a knížešán také brzo nemohl unést nohy.

„Zkusíme to, Pinsker, ještě tamhle pod dubkem.“ Myslivce se přitočil k dubku, sáhl pod větvičku – a fr! Vznesl se odtamtud ptáček, byla to pěnička. Na stromku bylo její hnízdečko a v něm šest drobných vajíček. Myslivce kouká

na vajíčka v rozpacích, ale knížepán rovnou do hnízda, vybírá vajíčka a *brejli* na ně lorňonem. Vtom se za ním ozval cizí hlas: „To je pořádná *nepředloženost!* Přeplašená pěnička se už do hnízda nevrátí a v šesti vajíčkách se zbytečně zastudí šest malých ptáčat.“

Václav Čtvrtek: *Rumcajs*
(Upraveno)

- 12a) Vyhledejte v textu Václava Čvrtka zdobněliny a napište je v 1. pádě jednotného čísla. Určete jejich mluvnický rod a podle rodu je rozdělte do tří skupin. V každé zdobnělině pak vyznačte slootovorný základ a slootovornou příponu.
b) Dokážete říct, kterými příponami se v češtině zdobněliny tvoří?

Botanika

Výchova ke zdraví

Jaké druhy hub znáte?

Které z nich jsou jedlé a které jedovaté?

Jak se nejlépe ochráníte před otravou houbami?

Proč je důležité při otravě houbami vyhledat lékařskou pomoc co nejdříve?

- 13a) Vytvořte zdobněliny od podstatných jmen. Pokud je to možné, vytvořte zdobněliny dvě.

Vzor: stůl – stolek – stoleček

dům, talíř, smrk, srnec, kocour, kohout, jelen, mravenec, tygr, kniha, skříň, chvíle, větev, kočka, myš, hůl, čepice, květina, vejce, kolo, mládě, tele, dítě

- b) Napište vedle sebe vždy slovo základové a slovo odvozené, v nichž se při odvozování střídají hlásky. Hlásky, které se střídají, podtrhněte.

Vzor: stůl – stolek – stoleček, srnec – srneček

14. K názvům povolání a akademických titulů vytvořte názvy ženského rodu.

Vzor: spisovatel – spisovatelka

učitel, doktor, průvodčí, poručík, inženýr, magistr, profesor, vedoucí, soudce, ředitel, zástupce

15. Přečtěte si ještě jednou text Jak šel knížepán na hříbky a všimněte si, jak knížepán myslivce oslovuje.

Kompetence sociální

Osobnostní a sociální výchova

Každodenní jazyková komunikace jako klíčový nástroj jednání v různých životních situacích; oslovení jako prostředek mezilidské komunikace, jako součást chování podporujícího mezilidské vztahy; oslovení jako odraz respektu jiných osob.

Jak oslovujete členy rodiny? Jak oslovujete jiné dospělé příbuzné (babičku, dědečka, tetu...)?

Jak oslovujete sousedy?

16. Také se vám stává, že nemůžete najít věc, kterou právě nutně potřebujete? Přečtěte si pozorně následující text.

Umění ztráceti

Lidský jazyk stvořil řadu slov pro naše ctnosti i nectnosti, pro četná naše nadání i pro přčetné neschopnosti a slabosti. Máme: zdrženlivost, spořivost, nadutost, nezřízenost, roztržitost, váhavost, spolehlivost, mlčenlivost a desítky dalších, ale není jména pro skutky toho, kdo stále něco ztrácí. Jako by tu sám duch jazyka zaváhal, kam zařadit takové počínání, či jako by čekal, kam se ono samo zařadí svou silou a svým charakterem. Mnozí by řekli, že tu jde o nectnost nebo slabost, o roztržitost či zapomnětlivost, ale já tvrdím, že trvalé a soustavné ztracení patří mezi krásná umění a sahá až k oblastem magie.

Miroslav Horníček: Dobře utajené housle

17. Vypište z textu 16. cvičení všechna slova, která končí na -ost, a vedle každého z nich napište slovo základové. Ke kterému slovnímu druhu základová slova patří?

Co se říká...

18. Kterou z vlastností z textu 16. cvičení byste přiřadili lidem, jež charakterizují následující věty?

Chodí jako ve snách.

Dám za něj ruku do ohně.

Nosí se jako páv.

Drží jazyk za zuby.

Podlamují se mu kolena.

Desetkrát každý peníz v dlani obrátí.

19a) Víte, která z následujících rčení vyjadřují, že je člověk roztržitý?

Hledá koně a sedí na něm.

Chodí kolem toho jako kolem horké kaše.

Jednou někde zapomene svou hlavu.
Co na srdci, to na jazyku.
Má dřavou hlavu.

b) Dokázali byste vymyslet, jakým přídavným nebo podstatným jménem nazvat toho, kdo často něco ztrácí?

1.2.1.2 Odvozování podstatných jmen předponami

20. Pozorujte následující skupiny slov a řekněte, jak byla jednotlivá slova utvořena.

a) prales, pračlověk, praobyvatel, Praslovan, prababička, prateta

b) nadporučík, nadprůměr, nadhodnota; Doddůstojník, podkapitola, podprůměr

c) předpokoj, předsín, předskokan, předtanečník, předfilm

d) nekuřák, nebezpečí, nedostatek, nedůvěra, neplavec

Podstatná jména se v češtině tvoří nejen příponami, ale také předponami. Slova tvořená předponami patří vždy ke stejnému slovnímu druhu jako slova základová, ale mění se jejich význam.

21a) Věty se záporným tvarem slovesa nahradte větami s kladným slovesným tvarem a k tučně vyištěným podstatným jménům přidejte předponu ne-. Věty vhodně upravte.

Vzor: Tento film se nesetkal s žádným **zájmem**. – Tento film se setkal s **nezájmem**.

Můj bratr již půl roku není **kuřák**. – Můj bratr je již půl roku **nekuřák**.

Pro tuto činnost nemáme **dostatek** místa. Nemám k tomu člověku žádnou **důvěru**. Můj malý bratr ještě není žádný **plavec**. Vůbec neprojevíli **ochotu** nám pomoci. Hodně lidí z tohoto filmu vůbec nejsou **herci**.

b) Srovnajte význam tučně vyištěných podstatných jmen a jmen s předponou ne-. Jak se liší jejich význam?

Předponou *ne-* tvoříme často antonyma: *znalost* – *neznalost*, *plavec* – *nepplavec*. Je zajímavé, že čeština má několik takových dvojic, které tvoří frazeologismy, např. *pán nepán*, *hlava nehlava*, (*šel*) *cestou necestou*. Dokážete význam takových spojení vysvětlit?

22. Místo *podtržených spojení slov nebo vět užíjte podstatná jména s předponami pra-, místo-, nad-, pod-, před-, odvozená od tučně vytištěného podstatného jména.* Vzor: O původních obyvatelích Austrálie máme málo dokladů. – O **praobyvatelích** Austrálie máme málo dokladů.

Předchůdce člověka žil převážně v jeskyních a živil se lovem. Všichni pozvaní hosté již čekají v místnosti před pokojem. Proti původnímu plánu máme vyšší počet odpracovaných hodin. Do příští hodiny si prostudujte dílčí kapitolu o starořeckém divadle. Jeden zkušební skok musí absolvovat jeden nesoutěžící skokan před těmi, kteří jsou zařazeni do hlavního závodu. Bratr už získal hodnost o stupeň vyšší než poručík. Výsledky našich závodníků patří bohužel do kategorie nižší než průměr. Na této fotografii je teta mé maminky a tatínek mé babičky.

23. *Přečtěte si následující slova a rozdělte je do dvou skupin. Podle čeho je rozdělíte?* prádelna, mezník, předpokoj, prodavač, závodník, naběračka, nadpraporčík, palouček, předsín, zásuvka, podkapitola, nadhodnota

Jazykový rozbor

Pokud jsem byl jenom vzdáleným a roztržitým divákem na hotové dílo zahrádek, považoval jsem zahradníky za osoby ducha zvláště poetického a jemného, které pěstují vůni květin a naslouchají zpěvu ptačímu.

Karel Čapek: Zahradníkův rok
(Upraveno)

1. Vypište ze souvětí názvy osob rodu mužského, převedte je do 1. pádu jednotného čísla a proveďte jejich slovotvorný rozbor.
2. Uveďte příklady dalších názvů osob, které jsou tvořeny stejnými příponami.
3. Od názvu *zahradník* utvořte podstatné jméno rodu ženského.
4. Vytvořte názvy osob od základových slov *zahrádka*, *květina*.
5. Najděte v souvětí zdobnělinu. Vytvořte několik dalších zdobnělin se stejnou příponou.
6. V souvětí je jedno slovo cizího původu. Vyhledejte jeho význam ve Slovníku cizích slov nebo na internetu.
7. Určete slovní druhy u podtržených slov v textu.
8. Určete mluvnické významy slov: *divákem*, *za osoby*, *jemného*.
9. Užijte přísudkové sloveso ve druhé větě v souvětí ve tvaru podmiňovacího způsobu 1. osoby jednotného čísla.

10. Přídavné jméno ve spojení *zpěvu ptačímu* nahraďte vhodným tvarem podstatného jména.
11. Určete počet vět v souvětí.

1.2.2 ODVOZOVÁNÍ PŘÍDAVNÝCH JMEN

1a) *Vyhledejte v textu všechna přídavná jména tvořená od názvů míst, např. Kuřim – kuřimský, a převedte je do tvaru 1. pádu jednotného čísla.*

Moravský kras

Tato turisticky nesmírně zajímavá oblast začíná na východě masivem Dražanské vrchoviny a jejím centrem je CHKO Moravský kras s řadou krasových útvarů, jeskyní, říček, které tečou pod zemí. Západní část oblasti mezi Kuřimí a Křetínskou přehradou (Křetínkou) je nástupem vrchoviny. Oblast patří k ekologicky nejčistším oblastem České republiky. Pod zemským povrchem se nacházejí komplexy krápníkových jeskyní, např. Punkevní jeskyně, Kateřinská jeskyně, Balcarka aj. O jejich přítomnosti svědčí také propadání vodních toků, závrtý, poklesy terénu. Snad nejslavnějším zdejším útvarem je systém Punkevní jeskyně a 138,5 metru hluboká propast Macocha. V centrální části regionu je krajina zbrázděna hlubokými údolními a obnažené vápencové skalní útvary nabízejí dobré terény pro horolezce.

Oblast Moravského krasu patří k územím s dávnou tradicí osídlení, nespočet jeskyní skýtal útočiště již pravěkým lovcům. Historické doby připomínají zříceniny hradů Boskovice, Holštejn, Nový Hrad i zdejší zámky Lysice, Rájec nad Svitavou, Blansko. Jak boskovický hrad, tak lysický a rájecký zámek navštíví každoročně desítky tisíc turistů. Pozornost poutají např. i zbytky hradu Blansek na kopci nad Punkevními jeskyněmi, i když z něj, stejně jako z holštejnského hradu, zbyla pouze zřícenina.

Ze serveru <http://www.turistika.cz/moravsky-kras-a-okoli>, 30. 11. 2010
(Upraveno)

Práce ve dvojicích

- b) *Rozdělte přídavná jména do skupin podle přípon, kterými jsou tvořena.*
- c) *Proč u některých přídavných jmen píšeme velké počáteční písmeno?*
- d) *Najděte v textu slova cizího původu (kromě slova republika).*
- e) *První dva odstavce textu napište jako diktát.*

Zeměpis

Křetínská přehrada je rozsáhlá vodní nádrž u města Letovice v bývalém okrese Blansko v Jihomoravském kraji. Často bývá nazývána i jednoslovným pojmenováním *Křetínka*, stejně jako menší řeka, na které je vystavěna. Zajímavé je, že zatímco v turistických informačních materiálech tištěných i internetových se běžně užívají názvy *Křetínská přehrada* nebo *Křetínka*, na většině map je tato přehrada nazývána pouze *vodní nádrž Letovice*.

2. Vytvořte přídavná jména od následujících vlastních jmen.

- a) Afrika, Amerika, Asie, Austrálie, Kanada, Chile, Venezuela, Mexiko, Kuba, Čína, Barma, Mongolsko, Izrael, Libye, Egypt, Maroko, Zair, Tunisko
b) Praha, Brno, Ostrava, Hradec, Sloup, Ostrov, Rosice, Skalice, Sušice, Brandýs

Přídavná jména tvořená příponou *-ský* od podstatných jmen končících na *-s* (*Brandýs, Tunis*) se píšou vždy s jedním *-s*: *brandýský, tuniský* (množné číslo *brandýští, tuniští*).

V přídavných jménech tvořených od podstatných jmen, jejichž slovtvorný základ končí na *-š* (Krkonose), *-z* (Ochoz, Chotěbuz), však zůstává souhlásková skupina *-šs-*, *-zs-* zachována: *krkonošský, ochozský, chotěbuzský*.

3. Zkoušeli jste už někdy vyrobit figurky ze slámy, hlíny, dřeva nebo z jiných přírodních materiálů? Přečtěte si, co k tomu vedlo Miloše Zapletala.

- a) Podtržené tvary podstatných jmen nahradte přídavnými jmény. Nezapomeňte, že přídavné jméno bude stát ve větě na jiném místě.

Jednoho dne na konci srpna jsem si prohlížel časopis s obrázky. Moje sestřička Hanka mi nakukovala přes rameno a najednou povídá: „Jé, to jsou pěkné panenky! A ten čertík!“ Z jedné stránky se na nás usmívala panenka s hlavičkou z makovice a čert ze slámy. „Já bych chtěla toho čerta, udělej mi ho!“ prosila. Nikdy jsem jí nedokázal nic odepřít, tak jsme se vypravili za město do polí s mákem pro pár makovic a pro slámu. A pak jsem se dal do práce.

Nebylo to zase tak těžké. Materiál z přírody pro výrobu takových figurek najdete v srpnu za každou vesnici. Projdete pole, na kterém pěstují mák, a vyberete pěkné velké makovice a také pár suchých stonků. Na jiném poli nasbíráte otypku stébel z obilí. Doma si najdete tvrdý karton z papíru, tenkou jehlu s vel-

kým uchem, cívkou pevných nití a také provázek z lýka. Pokud budete pracovat na stole ze dřeva, položte na něj třeba podložku z gumy, abyste jej nepoškodili.

Miloš Zapletal: Kouzelné brýle

(Volně upraveno podle textu knihy)

b) Vypište podtržená podstatná jména a doplňte k nim přídavná jména, která jste vytvořili. Pak podtrhněte v obou slovech hlásky, které se střídají.

Vzor: skála – skalní

c) Vypište z textu zdrodněliny. Pak napište, kterými příponami jsou tvořeny.

4. Spousta předmětů kolem nás je vyrobena ze dřeva, ze skla, z vlny, z plátna nebo z jiných materiálů.

a) Vytvořte přídavná jména od názvů materiálů v levém sloupci.

b) Spojte přídavné jméno s vhodným podstatným jménem ze sloupce pravého. Každé jméno použijte pouze jedenkrát.

Vzor:

dub – dubový	pláž
cihla – cihlový	stůl
písek – písčný	dům

sklo	džbán
dřevo	skříň
kámen	kabelka
vlna	chodník
bavlna	most
železo	obal
asfalt	váza
papír	triko
hlína	svetr
kůže	vrata

Člověk a svět práce

Práce s materiály

Vypište z textu cvičení 2, jaký materiál máte k dispozici k výrobě makové panenky.

Práce ve dvojicích

5. Pokuste se popsat, jak byste postupovali, kdybyste chtěli vyrobit mladšímu sourozenci nebo kamarádovi panenku či jinou figurku ze slámy, z makovic nebo například z dřevěných větviček.

Zkusili jste už sami něco vyrobit z přírodních materiálů? Vysvětlete ostatním stručně pracovní postup.

6. Na co si musíme dávat pozor.

Spojte následující dvojice vět v souvětí.

Vzor: Jsme uřícení. Nepijeme ledovou vodu. – Když jsme uřícení, nepijeme ledovou vodu.

Pracujeme se suchým dřevem. Nesedáme u otevřeného ohně.

Máme ruce špinavé od letadla. Nesaháme si jimi do očí.

Máme ostré pracovní nástroje. Ukládáme je na místo mimo dosah dětí.

Pracujeme s ostrými nástroji. Nesaháme rukou na ostré části.

Používáme hořlavé látky. Nepracujeme na prudkém slunci. Nezapalujeme oheň.

Nůžky jsou málo ostré. Nabrousíme je jemným domácím brouskem.

Pracujeme se slámou. Udržujeme ji vlhkou. Suchá sláma se láme a třepí.

7a) Utvořte přídavná jména od následujících názvů zvířat.

b) Napište vedle sebe podstatné jméno a odvozené jméno přídavné a podtrhněte hlásky, které se při odvozování střídají.

myš, srnec, jelen, pes, vrána, vlaštovka, orel, křeček, sob, komár, moucha, dobytek, býk

c) Kterým slohotvorným prostředkem jste přídavná jména tvořili?

Jazykový rozbor

Někteří říkají, že do zahradní půdy se má pod květinová semínka přidat trochu dřevěného uhlí, ale jiní to popírají a doporučují trochu žlutého písku, protože prý obsahuje železo, další před písčitou půdou právě z toho důvodu varují, raději prý máme použít říční písek nebo přírodní rašelinu.

Karel Čapek: Zahradníkův rok
(Upraveno)

1. Vyhledejte v souvětí všechna přídavná jména, převedte je do tvaru 1. pádu jednotného čísla rodu mužského životného a rozlište slova motivovaná a nemotivovaná.

2. Proveďte slohotvorný rozbor odvozených přídavných jmen.

3. Utvořte další přídavná jména od stejných základových slov, od kterých jsou odvozena slova *dřevěný, písčitý*.
4. Utvořte alespoň dvě přídavná jména od slov *železo* a *rašelina*.
- 5a) Zdůvodněte, proč se ve slově *rašelinný* píšou *-nn-* a ve slově *rašelinový* pouze *-n-*.
- b) Která z následujících pravopisných variant je správná: (mech) *rašeliník*, nebo *rašelinník*?
6. Vysvětlíte význam slova *půda* a uveďte alespoň jeden jiný význam, ve kterém bývá užíváno.
7. Vypište z textu zájmena a určete jejich druhy.
8. Vypište ze souvětí všechny spojky.
9. Určete mluvnické významy sloves *říkají, doporučují*.

1.2.3 ODVOZOVÁNÍ SLOVES

1. Napadlo vás někdy zkusit žít alespoň měsíc tak, jak žili lidé v pravěku? Hrdinové knihy Ivony Březinové to vyzkoušeli. Rodiče – nadšení archeologové jim připravili „pravěké prázdniny – praprázdniny“.

- a) *Přečtěte si text, vypište z něj všechna slovesa a převedte je do infinitivního tvaru.*
- b) *Ze sloves vyberte ta, která jsou tvořena předponami.*

Černovlasá klečela na zemi před dlouhou chýší a kamenným drásadlem se snažila postupně srýt z kůže rozložené před sebou prořídlou srst. Kůže byla mokrá a Černovlasá ji navíc čas od času potřela nevábným roztokem vody a popela, který pomáhal odstranit z kůže chlupy. Pak Černovlasá odnesla kůži k rybníku, kde ji pořádně vyprala a znovu rozprostřela na zem. Tentokrát vzala kamenné škrabadlo s ostrou, lehce ozubenou hranou a zkusila jí z kůže odškrabat její ztvrdlé části. Kůže tak měkla, vláčněla a po nějaké době se mohla využít k nejruznějším účelům, aniž by znovu ztvrdla nebo páchla.

„Copak? Jdete mi pomoci?“ křikla Černovlasá na kluky, kteří vylezli na kraj rybníka z vody. „Ne, my hledáme škeble,“ odpověděli jí také pokřikem. A vmžiku zajeli zas pod hladinu.

*Ivona Březinová: Praprázdniny
(Upraveno)*

- c) *Ke každému slovesu tvořenému předponou napište jeho základové slovo.*
2. *Vypište z textu názvy pracovních nástrojů. Od kterých slov jsou tvořena?*
3. *Myslíte, že chlapi mohli v rybníku skutečně najít škeble?*

Dějepis

„A bonbony?“ zeptal se Kník dychtivě. „Nebo čokoládu?“

„Neznám,“ řekl snědý muž přísně. „Jestli máš chuť na sladké, nasbírej si maliny nebo popros Černovlasou o lžici medu.“

Ivona Březinová: Praprázdny

Vytvořte skupiny po 4–5 a společně si zopakujte:

Dokdy trvala na území dnešní Evropy doba ledová (určete s přesností na desetitisíce let)?

Které pracovní nástroje užívali lidé v době ledové i po době ledové?

Které plodiny lidé pěstovali a čím jiným se živili, když doba ledová skončila?

4. Které z následujících věcí mohli mít lidé v pravěku po skončení doby ledové?

a) kůže, popel, kámen, papír, dřevo, fólie, termoska, hliněná mísa, sklenice, šroubovák

b) houby, maliny, jahody, pomeranče, mléko, maso, brambory, mouka, semínka, banány

5. Následující text si nejdříve pozorně přečtěte. Pak do něj doplňte slovesa odvozená předponou od sloves v závorce. Slovesa užíjte v minulém čase.

Nejprve se (jevit) jen matné obrazce parket, a když se odvážila zvětšit svůj rozhled ještě, spatřila vysoké, bohatě zdobené zrcadlo a předním – ó hrůza – kdosi stál. V Natašiny zorném úhlu se pohybovala jen pravá ruka a pravá noha.

Kliku stále stisknutou, aby (vrzat), sledovala uzounkou škvírkou plochu zrcadla, ve které se nyní odrážela jen skvrnitá zeď. Zjevení (mizet). Pak se kdesi v hloubi místnosti ozvalo tajemné harašení, něco (padnout) s rachotem na zem a kdosi dupal. Málem už dveře strachy (bouchnout), ale zvědavost (vítězit). Za okamžik se v zrcadle (jevit) postava, zahalená řasnatým pláštěm, hlavu skrytou v přílbě se spuštěným hledím. Postava (činit) několik velebných gest a (sunout) si kulatý štít na břicho. Zřejmá marnivost záhadného cizince Natašu uklidnila. Odkdy se strašidla zhlížejí v zrcadle? Nehledě k tomu, že trásně na jeho plášti nápadně připomínaly dolní lem záclon. Teď zakuklenec uchopil jakousi zbraň. Nataša ji (zvát) kuší, ale jistá si moc nebyla, a (mířit) do rohu místnosti. Jenže ve výhledu překáželo spuštěné hledí, a tak, po marném pokusu s ním pohnout, uchopil přílbu a s opatrným natrásáním z ní (táhnout) svou docela pozemskou hlavu.

*Iva Hercíková: Pět holek na krku
(Upraveno)*